

بالاتکلیفی در مفهوم مالکیت داده‌ها

شیماء عطار

دانش آموخته دکتری حقوق خصوصی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران؛ پژوهشگر حقوق ارتباطات و فناوری اطلاعات.

shimaattar@gmail.com

قابل انتشار در دوره ۲۵، شماره ۶۷ (پاییز ۱۴۰۵) نشریه پژوهش‌های حقوقی

چکیده

موضوع مالکیت داده‌ها در مباحث حقوق مالکیت و به‌ویژه در چارچوب آینده اقتصاد دیجیتال و اقتصاد داده بنیان برجسته می‌شود. بدون درک کافی از مفهوم مالکیت، خطر ایجاد سوءتفاهم و نتیجه‌گیری‌های اشتباه در شناسایی مالکیت داده وجود خواهد داشت. علاوه بر این، فارغ از پیچیدگی‌های چارچوب قانونی حقوق داده، لزوم ارتقاء فرهنگ حمایت از داده‌ها از یکسو، و جریان آزاد اطلاعات، دسترسی، به اشتراک‌گذاری و استفاده از داده‌ها از سوی دیگر، مالکیت داده‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در عصر دیجیتال، مالکیت داده مفهومی گنگ است که درک صحیح آن حتی برای متخصصین این حوزه چالش‌برانگیز شده است. چالشی که به‌نظر می‌رسد پاسخ صریح مثبت یا منفی به آن غیرممکن و یا بسیار دشوار است. راه‌حل، شناخت مفهوم مالکیت و ارتباط آن با داده است. از این رو، در این مقاله به روش تحلیلی، مفهوم مالکیت و مالکیت داده از منظر مالکیت کلاسیک، مالکیت فکری و مالکیت در حوزه اقتصادی تبیین و بررسی شده است. نتیجه این مطالعه نشان می‌دهد که با جایگاهی که مالکیت در نظام حقوقی دارد می‌تواند به عنوان راه‌حلی قانونی برای حمایت از داده‌ها اعمال شود. منظور، مالکیتی است با ویژگی‌های خاص خود.

واژگان کلیدی

حقوق مالکیت، حقوق داده، مالکیت داده، مالکیت فکری، مالکیت اقتصادی، اقتصاد دیجیتال

مقدمه

در عصر دیجیتال، توسعه قواعد حقوقی در مورد گسترش نظارت و کنترل بر داده‌ها مانند حق مالکیت بر داده اهمیت روزافزونی پیدا کرده است. پیشنهادها برای معرفی حقوق مالکیت در داده‌ها^۱ به اوایل دهه ۱۹۷۰ برمی‌گردد. از آن زمان تاکنون این موضوع در محافل دانشگاهی دنبال می‌شود و سیاست‌گذاران به اهمیت حقوق مالکیت در داده پی برده‌اند.

با افزایش استفاده روزافزون از داده‌ها و تأثیر کلان داده و کاربردهای گوناگون آن در «صنعت ۴/۰»^۲ یا «انقلاب صنعتی چهارم»^۳، بحث در مورد لزوم پرکردن شکاف‌ها در حقوق مالکیت داده با شناسایی حق مالکیت بر داده بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است. چنانکه، با پذیرش داده به عنوان یک موضوع حقوقی جدید، می‌توان گفت که مصداق جدیدی از حقوق مالکیت یعنی حقوق «مالکیت دیجیتال» ایجاد شده است. اخیراً در «قانون داده‌ها» مصوب سال ۲۰۲۴ به عنوان جدیدترین قانون اتحادیه اروپا در حوزه حقوق داده‌ها نیز قانونگذار اروپایی سعی داشته است که کنترل انحصاری بر داده‌ها را تضعیف و موقعیت کاربران داده را تقویت نماید، اقدامات نظارتی سال‌های اخیر نشان می‌دهد که اتحادیه اروپا می‌خواهد ساختارهای یک طرفه فعلی بازار داده را بشکند و در نتیجه فرصت‌هایی برای نوآوری و رقابت در اقتصاد داده ایجاد کند.^۴

شناسایی حق مالکیت برای داده‌ها بستگی به تعریفی دارد که از حق مالکیت ارائه می‌شود. پرسش مهم این است که آیا حق موجود بر داده‌ها یک حق مالکیت کلاسیک است؟ به‌منظور پاسخ به این پرسش باید معیارهای شناسایی حق مالکیت، در مورد داده‌ها مورد بررسی قرار گیرد: سه معیار مطلق بودن، انحصاری بودن و دائمی بودن. بررسی‌ها نشان می‌دهد که اگر تأکید بر این گزاره که مالکیت لزوماً واجد سه ویژگی مطلق بودن، انحصاری بودن و دائمی بودن است کنار گذاشته شود، به آسانی می‌توان از زاویه حق مالکیت بر حقوق داده‌ها نگریست. واقعیت این است که دیجیتالی شدن جوامع نیاز به تجدیدنظر در این اوصاف را مطالبه می‌کند. به نظر می‌رسد مادام که از داده‌ها به واسطه مقرره‌ای خاص، حمایتی مالکانه به عمل نیامده باشد، در فقدان هرگونه قاعده، حق مالکیت می‌تواند اعمال گردد. لذا، حقی که در مورد داده‌ها به بحث گذاشته می‌شود، حق مالکیت است. مادام که نفوذ متصرفانه بر داده وجود داشته باشد، نظام مالکیت بر داده‌ها قابل اعمال است و قوانین حمایت از داده مخالفتی با شناسایی مالکیت ندارند. برای مثال، به موجب حق بر انتقال داده^۵، شخص موضوع داده^۶ می‌تواند داده‌های خود را از یک ارائه‌دهنده خدمت دریافت و به ارائه‌دهنده دیگر تحویل دهد؛ در مواردی که کسب‌وکار داده‌محور بر داده نفوذ متصرفانه دارد نیز می‌تواند از امتیازات حقوق مالکیت بهره‌مند شود، داده‌های غیرشخصی یا داده‌های شخصی بی‌نام‌شده را بفروشد یا به دیگری انتقال دهد.

به‌منظور بررسی مالکیت داده‌ها در مفهوم مالکیت فکری، باید مبانی موجد حق مالکیت فکری و دلایل پذیرش یا رد امکان اعمال آن در داده‌ها تحلیل گردد و به سه عامل مرتبط یعنی مسأله انگیزشی، عملکرد بازار و عدم قطعیت قانونی پرداخته شود. به نظر می‌رسد که توجیه ایجاد انگیزه و در دسترس عموم قرار دادن برای اهداف تجاری‌سازی به عنوان دلیلی برای اعطای حقوق مالکیت

¹ Property rights in data, data ownership

² industry 4.0

³ Fourth Industrial Revolution

⁴ The European Data Act: 2024

⁵ Right to data portability

⁶ Data subject

فکری، در خصوص داده‌ها صدق نمی‌کند؛ بازار تاب و تحمل شناخت چنین مالکیتی را ندارد و اجازه اعطای مالکیت در این مفهوم را نمی‌دهد؛ به جهت ویژگی پویایی در داده‌ها نیز دشوار است که بتوان مالکیت داده‌ها را در دسته حقوق مالکیت فکری تعریف کرد.

از منظر اقتصادی، اعطای حق مالکیت به داده‌ها، واجد مزایای اقتصادی بسیاری است که در حوزه حمایت از داده‌ها از طریق قوانین حمایت از داده نظیر مقررات عمومی حمایت از داده اتحادیه اروپا^۷، دیده نمی‌شود. شناسایی حق مالکیت برای داده‌ها، پیش-شرط ضروری برای ایجاد یک اکوسیستم جدید در داده‌هاست،^۸ چراکه تمامی ایرادات اقتصاد داده بنیان را نمی‌توان با تقویت قوانین حمایت از داده مرتفع ساخت. اگر داده‌ها بی‌نام شوند و تصمیمات در سطح گروهی اتخاذ شود، نه حقوق کنترلی و نه تکالیف و تعهدات حمایتی، نمی‌توانند خطر تأثیرات منفی اجتماعی را کاهش دهند. در این راستا، راه‌حلهایی خارج از حوزه حقوق حمایت از داده‌ها از جمله شناسایی حقوق مالکیت اهمیت می‌یابد. نظام حقوقی باید شکاف اساسی میان حوزه اقتصاد که داده‌ها را در زمره دارایی‌ها می‌شناسد و حوزه حقوق را که هنوز وضعیت مالکیت داده‌ها در آن مبهم است، برطرف سازد. اقتصاددانان معنایی موسع از حقوق مالکیت را مدنظر قرار می‌دهند که وجوه تشابه و افتراقی با تعریف حقوقدانان از مالکیت دارد. با لحاظ این مهم، در این مقاله مالکیت در مفهوم مالکیت اقتصادی تفسیر و تحلیل می‌گردد.

۱. مالکیت در مفهوم مالکیت کلاسیک

نظام مالکیت در هر دو نظام حقوق نوشته و کامن‌لا ریشه در فئودالیسم قرون وسطای اروپا دارد، اما پس از تغییرات انقلابی در اواخر قرن هجدهم و آغاز قرن نوزدهم هر کدام از نظام‌ها به گونه‌ای مسیر توسعه را پیش گرفتند. بنابراین، حقوق مالکیت از ویرانه‌های فئودالیسم نشأت گرفته است و به عبارت دقیق‌تر، بر مفاهیم آزادی و برابری و رد هرگونه برخورد خاص مبتنی بر جایگاه اجتماعی استوار شده است. در این مسیر، رویکردی با هدف از بین بردن وظایف فئودالی و فقدان آزادی شخصی شکل گرفت و رد قواعد قدیمی فئودالی به «کشف مجدد» حقوق رومی به عنوان مبنایی برای رویکرد جدید به مالکیت منتج شد. این رویکرد به تدریج در دانشگاه‌ها گسترش یافت و در کدها تدوین گردید. در نتیجه، می‌توان از تأثیر قوی حقوق رومی و نظام کلاسیک مالکیت به عنوان دو رکن اساسی در حقوق نوشته نوین مالکیت نام برد.^۹

مالکیت کامل‌ترین نوع حق عینی است که به موجب آن مالک حق همه‌گونه انتفاع و تصرف را در ملک خود پیدا می‌کند. بنابراین، مالکیت عبارت از رابطه‌ایست میان شخص و شیء که به وی حق همه‌گونه تصرف و انتفاع را می‌دهد.^{۱۰} حقی که قانون آن را معتبر شناخته و به مالک حق می‌دهد که از حقوق مالکانه خود در برابر دیگران استفاده کند.

۱-۱ اوصاف حق مالکیت

ویژگی بارز نظام کلاسیک مالکیت، جدایی میان حقوق مالکیت و حقوق قراردادهای به ترتیب، حقوق واقعی یا عینی^{۱۱} و حقوق شخصی یا دینی^{۱۲} است. این تقسیم‌بندی متأثر از اصطلاح «واقعی» (in rem) و «شخصی» (in personam) در حقوق رومی

⁷ General data protection (GDPR)

⁸ Jurcys, Paul and Donewald, Christopher and Fenwick, Mark and Lampinen, Markus and Smaliukas, Andrius, "Ownership of User-Held Data: Why Property Law Is the Right Approach". *Harvard Journal of Law and Technology Digest* (2021), 1.

⁹ Nadezhda Purtova, "Property rights in personal data: A European perspective (information law)", *Kluwer Law International*, (2011), 61-62.

^{۱۰} سید حسین صفایی، دوره مقدماتی حقوق مدنی، جلد اول، (تهران: نشر میزان، ۱۳۷۹)، ۱۲۸.

^{۱۱} Droit réel

^{۱۲} Droit personnel

است. حقوق واقعی، حقوقی است در خود موضوع که از آن علیه دیگران حمایت می‌کند، درحالی‌که، حقوق شخصی صرفاً بین افراد خاصی وجود دارد و تنها میان آن‌ها قابل اجراست. طرفین در ایجاد اشکال جدیدی از حقوق شخصی به میل خود آزاد هستند. از سوی دیگر، تعداد و دامنه حقوق واقعی توسط قانون تعیین می‌شود، و طرفین نمی‌توانند تغییری در ویژگی‌های آن ایجاد کنند. این مورد به عنوان *numerus clausus* شناخته می‌شود، بدین معنا که طرفین نمی‌توانند آزادانه حقوق مالکیتی که از پیش موجود نشده را ایجاد کنند و به وجود آورند.^{۱۳}

همان‌طور که گفته شد، هرچند ریشه نظام مالکیت در هر دو نظام حقوق نوشته و کامن‌لا به فئودالیزم قرون وسطی برمی‌گردد، درک حقوق نوشته از مالکیت با نظام حقوق مالکیت در کامن‌لا متفاوت است:^{۱۴} وفق اصل *numerus clausus*، حقوق نوشته تعداد محدودی از حقوق مالکیت و تعداد محدودی از اشیاء قانونی را که می‌توانند موضوع این حقوق مالکانه قرار گیرند، به رسمیت شناخته است. درمقابل، مالکیت در کامن‌لا می‌تواند تدریجی باشد، کامن‌لا منعطف‌تر بوده و به طرفین آزادی بیشتری در انواع مالکیت می‌دهد. حقوق نوشته مالکیت را به عنوان یک حق مطلق و انحصاری تلقی می‌کند، حقی که باعث به‌وجود آمدن محافظت حقوقی از اموال در برابر دیگران می‌شود؛ در حالی‌که، کامن‌لا حقوق مالکیت شخصی و حقوق مالکیت واقعی را به رسمیت شناخته است و تنها حقوق مالکیت واقعی در برابر همگان قابلیت مطالبه دارد. در بحث مالکیت داده، به همین علت است که در کامن‌لا مالکیت داده شخصی می‌تواند در برابر شخص خاص (حقوق مالکیت *in personam*) و نیز در برابر هر شخصی (حقوق مالکیت *in rem*) اعمال گردد.^{۱۵} اما در حقوق نوشته، مالکیت واجد ویژگی انحصاری بودن است.

مالکیت دارای سه وصف اساسی است: مطلق بودن، انحصاری بودن؛ و دائمی بودن. هرچند هیچ‌یک از این اوصاف به مفهوم پیشین خود باقی نمانده است. مالکیت حقی مطلق، انحصاری و دائمی^{۱۶} است. مطلق بودن به دارنده حق حداکثر امتیازاتی را که شخص می‌تواند در رابطه با شیء داشته باشد، اعطاء می‌نماید؛^{۱۷} به مانند نفوذ و کنترلی نامحدود بر شیء است،^{۱۸} و به عبارتی کامل-ترین حق برشیء به حساب می‌آید.^{۱۹} ویژگی مطلق بودن دلالت بر آن دارد که همگان باید حق مالکیت را محترم بشمارند. اگرچه این سلطه مطلق نیست، اولاً، مالک ممکن است مسئول جبران خسارت ایجاد شده برای ثالث گردد، برای مثال، مزاحمت‌های نامتعارف همسایگی. دوماً، آزادی که بر مبنای آن فرد بتواند هر کاری را می‌خواهد با اموال خود انجام دهد، و از این طریق به دیگران آسیب رساند، به‌واسطه قاعده «لاضرر» یا نظریه «سوءاستفاده از حق»^{۲۰} محدود شده است.

ویژگی انحصاری بودن به مالک اجازه می‌دهد که تنها دارنده امتیازاتی باشد که حقوق در مورد شیء به او اعطاء کرده است. به عبارت دیگر، مالکیت ایجاد انحصار می‌کند و انحصار از مالک در برابر دیگران حفاظت می‌کند.^{۲۱} این ویژگی که مانع استفاده شخص ثالث از امتیازات مالک می‌شود،^{۲۲} در حقوق نوشته اثر *erga omnes* (تأثیر علیه سایرین) نامیده می‌شود.

¹³ Nadezhda Purtova, *Op. cit.*, 66

¹⁴ James Gordley, *Foundations of Private Law: Property, Tort, Contract, Unjust Enrichment*, (Oxford University Press, 2006), 1st edition, 55.

¹⁵ Václav Janeček, "Ownership of personal data in the Internet of Things", *Computer Law & Security Review*, (2018) 6.

¹⁶ Absolu, Exclusif, Perpétuel

¹⁷ Tomasin, Daniel, *Qu'en est-il de la propriété ? L'appropriation en débat*, Presses de l'université des sciences sociales de Toulouse, (2006), 251.

¹⁸ François Terré, Philippe Simler, *Droit Civil, Les biens*, 9ème édition, (Daloz, 2014), 148.

¹⁹ Patrice Jourdain, *Droit civil, Les Biens*, (Daloz, 1995), 46.

²⁰ Abus de droits

²¹ Frédéric Zénati, Thierry Revet, *Les biens*, 3° édition, (Paris : PUF, 2008) 315.

²² Jean-Louis Bergel, Sylvie Cimamonti, Jean-Marc Roux, Laetitia Tranchant, *Traité de droit civil, Les biens*, 2ème édition, (LGDJ, 2010), 109

ویژگی دائمی بودن به ویژگی مطلق بودن عمق می‌بخشد، چراکه توانایی مالک در تصرف، استفاده و بهره‌مندی از مال با گذشت زمان تغییری نمی‌کند. ویژگی دائمی بودن به وجود مال وابسته است و با از بین رفتن مال از بین می‌رود.^{۲۳}

ویژگی مشخص دیگر نظام مالکیت در حقوق نوشته تکیه بر یک حق مالکیت واحد^{۲۴} است. این ویژگی در واکنش به نظام فتوئالی تصرف زمین، جایی که پادشاه مالک رسمی زمین در کل کشور بود و برای تسلط بر وفاداری نسبت به خود، این حق را میان پادشاهان دیگر تقسیم می‌کرد، در نظام حقوق نوشته ایجاد شده است. مالکیت یک حق واحد است؛ زیرا از لحاظ نظری نمی‌توان آن را تقسیم کرد مگر در مالکیت مشترک.

۲-۱- تسری مفهوم سنتی مالکیت به داده

با پیشرفت اقتصاد دیجیتال دور از ذهن نیست که رفته رفته مفهوم مالکیت موجود در قوانین مدنی کشورها که معمولاً محدود به مالکیت اموال مادی یا ملموس شده است، گسترده و در فرآیند دیجیتالی شدن قانون مدنی، به «داده» تسری داده شود.^{۲۵} اگرچه، مساوی دانستن داده با اشیاء مادی، به عنوان موضوع مالکیت، ممکن است اقدامی خطرناک به حساب آید؛ از آنجا که قانونگذار با دادگاه توجه کافی به ویژگی‌های متفاوت اقتصادی داده که موجب تمایز بازار اشیاء غیرمادی از اشیاء مادی می‌شود، نشان ندهد. لذا، در این قسمت ویژگی‌های خاص داده‌ها و تحقق اوصاف مالکیت در داده‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۲-۱- ویژگی‌های خاص داده

آنچه داده را از کالاها و خدمات عادی متمایز می‌کند، ویژگی‌های اقتصادی خاص داده است. ویژگی اقتصادی از ماهیت کالا و خدمات ناشی می‌شود. کالاهای عادی به واسطه ماهیت خود کالاهای رقابتی یا رقابت‌پذیر^{۲۶} هستند؛ بدین معنا که در صورت استفاده یک شخص، شخص دیگر نمی‌تواند همزمان از آن استفاده کند. برای مثال، نمی‌توان همزمان در دو دستگاه یک CD را پخش نمود. این ویژگی رقابت‌پذیری، ادعای حق مالکیت انحصاری^{۲۷} بر کالای مادی را آسان می‌سازد. اما، داده‌ها ماهیتاً و جنساً رقابت-ناپذیر^{۲۸} و انحصارناپذیرند.^{۲۹}

برخلاف کالاهای عادی، داده‌ها رقابت‌ناپذیر هستند یعنی اشخاص یا دستگاه‌های متعدّد می‌توانند همزمان داده‌ها را مورد استفاده قرار دهند، بدون آن که از محتوای آن کاسته شود. این ویژگی اقتصادی رقابت‌ناپذیری، در عصر دیجیتال آسان‌تر شده است. تا پیش از این، کپی و استفاده مجدد از مجموعه‌های داده آنالوگ^{۳۰} برای اهداف متفاوت بسیار هزینه‌بر بود به همین جهت مالکیت داده در عصر آنالوگ یک مسأله مهم تلقی نمی‌شد. اما کاهش چشمگیر هزینه‌های کپی، تبدیل و انتقال محتوای دیجیتال بین دستگاه‌ها، به طور قابل ملاحظه‌ای موانع طبیعی در دستگاه‌های حامل اطلاعات را کاهش داد. همان‌طور که فناوری پرینت با هزینه

²³ Jean-Louis Bergel, Sylvie Cimamonti, Jean-Marc Roux, Laetitia Tranchant, *Op. cit.*

²⁴ Unitary right of ownership

²⁵ برای مثال این بحث در آلمان مطرح شده است که آیا قانون مدنی آلمان نیاز به به‌روزرسانی دیجیتالی دارد یا نه.

²⁶ Rival Goods

²⁷ Exclusive Property Rights

²⁸ Non-rival

- منظور از کالای رقابت‌ناپذیر، کالایی است که می‌تواند توسط یک شخص مورد استفاده و مصرف قرار گیرد، بی‌آن که از میزان آن برای استفاده دیگران کاسته شود. به عبارت دیگر، چنین کالایی بدون هرگونه هزینه اضافی، قابل استفاده در دفعات متعدّد است. طراحی‌ها، فیلم‌ها، تلویزیون، الگوریتم‌ها و پتنت‌ها نمونه این نوع کالا هستند.

²⁹ Non-excludable

³⁰ مجموعه داده‌ای که به شیوه فیزیکی نمایش داده شده یا ارائه می‌گردد.

پایین موجب شد تا تقاضا برای حمایت از حقوق مؤلف نویسندگان افزایش یابد، فناوری اطلاعات دیجیتال با هزینه پایین موجب طرح پرسش‌ها راجع به حمایت از مالکیت گردید.^{۳۱}

ویژگی دوم داده‌ها که انحصارناپذیری است، ریشه بسیاری از مشکلات مرتبط با حقوق مالکیت در داده‌هاست. داده‌ها اصولاً انحصارناپذیرند؛ چراکه هزینه انحصاری کردن آن‌ها بسیار بالاست. هرچند در عمل شرکت‌هایی چون گوگل و آمازون به جهت قدرت زیاد در این حوزه تا حدودی انحصار داده‌ها را در دست گرفته و داده‌ها را انحصاری کرده‌اند.

این ویژگی‌ها موجب ایجاد اکوسیستمی پیچیده شده که در آن جمع‌آوری، تجزیه و تحلیل و انتقال داده‌ها تولید هزینه و منفعت می‌کند. در این اکوسیستم، داده‌ها بطور مستمر در سیستمی پیچیده و غیرمتمرکز میان کسب‌وکارها معامله می‌شوند و بازارهای متعددی وجود دارد که در آن‌ها داده‌ها مورد تجارت قرار می‌گیرند. اشخاص عادی یا به عبارتی مصرف‌کنندگان به این بازارها دسترسی ندارند، آن‌ها نمی‌توانند داده‌های خود را دوباره خریداری کرده یا برای فروش عرضه نمایند. درحالی‌که، سیاست‌های حمایت از داده‌ها به دنبال حفاظت از داده‌ها هستند، ممانعت از تکثیر و دسترسی سایرین به داده‌های آزاد یا کنترل بر استفاده ثانویه از آن‌ها امری دشوار است.^{۳۲}

بنابراین، در ترسیم این پرسش که آیا قانون مدنی باید به روز شود یا نه، باید محتاط بود و حمایت را در حوزه‌های خاص مورد بازبینی قرار داد. موضوعی همچون انتقال اصول مسئولیت قراردادی در فروش اموال مادی به داده، یک چالش است؛ موضوع شناسایی حق مالکیت برای داده با آثار استثنایی برای اشخاص ثالث، چالشی دیگر.

۱-۲-۲- تحقّق اوصاف مالکیت در داده‌ها

واقعیت این است که امروزه سه ویژگی مطلق بودن، انحصاری بودن و دائمی بودن به عنوان اوصاف مالکیت، متزلزل شده و مفهوم سابق خود را از دست داده‌اند. در ادامه به تحلیل این اوصاف در ارتباط با داده‌ها پرداخته می‌شود.

۱-۲-۲-۱- مطلق بودن

از ابزارهای شناسایی ویژگی مطلق بودن، تجزیه و تحلیل «نظارتی» است که توسط مالک صورت می‌گیرد. در حقوق داده‌ها، بسته به آن‌که مالک چه شخصی شناخته شود، فروض مختلفی متصور است. در فرضی که تولیدکننده، کنترلگر یا جمع‌آوری‌کننده مالک داده شناخته می‌شود، شخص اخیر بر داده‌ها حقوقی دارد. تردیدی نیست که در داده‌های بی‌نام شده در تصرف او، تحت تملک و مالکیت اوست، پس در این مثال مالکیت مطلق است و محدودیتی وجود ندارد. محدودیت در مورد داده‌های شخصی پدیدار می‌شود؛ در این معنا که اگر داده‌های در تصرف کنترلگر، داده شخصی باشد، محدودیت‌هایی برای اعمال حق مالکیت در معنای مطلق به وجود می‌آید. برای مثال، کنترلگر باید پیش از هرگونه پردازش رضایت شخص موضوع داده را اخذ نماید؛ پیش از پردازش داده شخصی حساس از مرجع مربوطه مجوزهای لازم را اخذ و در صورت درخواست موضوع داده، تدابیر لازم را برای اعمال حق بر فراموشی اتخاذ نماید.^{۳۳} در این صورت، ویژگی اطلاق با محدودیت مواجه می‌شود. اما نکته اینجاست که حق مالکیت کلاسیک یا

³¹ Nestor, Duch-Brown, Frank, Mueller-Langer, "The Economics of Ownership, Access and Trade in Digital Data", *JRC Digital Economy Working Paper*, 2017, 12.

³² Bertin, Martens, "An Economic Policy Perspective on Online Platforms", *Institute for Prospective Technological Studies Digital Economy Working Paper*, 2016/05, JRC101501.38.

³³ برای مطالعه بیشتر ن. ک: باقر انصاری و شیماء عطار، حقوق کاربران فضای مجازی، (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۴۰۲)، ۱۶۹-۱۴۷.
Commission Nationale de l'Informatique et des Libertés, *Donnée sensible*, <https://www.cnil.fr/fr/definition/donnee-sensible>.

ستنی نیز حقی کاملاً مطلق نیست، مانند هر حقی محدود شده و با محدودیت‌های قانونی، مقرراتی، نظم عمومی و آزادی سایر اشخاص مواجه گردیده است. لذا، در مورد داده‌ها نیز این محدودیت‌ها نمی‌تواند مانع اثبات حق مالکیت بر داده شود.^{۳۴}

۱-۲-۲-۲- انحصاری بودن

ویژگی انحصاری بودن یکی از معیارهای اصلی شناسایی حق مالکیت است.^{۳۵} انحصاری بودن بدین معناست که مالک به عنوان دارنده حق، از یک حق مسلم و قطعی (مطلق) برخوردار است که با توسل به آن می‌تواند از بهره‌مندی تعداد نامحدودی از افراد از آنچه به او تعلق دارد، ممانعت به عمل آورد، مگر آن که قانون مجاز دانسته باشد.

چنانکه گفته شد، داده‌ها اصولاً انحصارناپذیرند، اما در عمل شرکت‌های بزرگ و دولت‌ها داده‌ها را به طور انحصاری در اختیار دارند. برای مثال ویژگی انحصاری بودن در داده‌ها، در داده‌های عمومی بدین صورت محقق می‌شود که دولت محدودیتی برای جمع‌آوری داده‌های مرتبط با امور امنیت ملی و منفعت عمومی ندارد. همچنین، اشخاص می‌توانند از داده‌هایی که وارد حوزه عمومی شده‌اند استفاده کنند.

۱-۲-۳- دائمی بودن

مالکیت دائمی است؛ زیرا تا مدت زمان نامحدودی وجود دارد و پابرجاست. طبیعت این حق غیرموقت و دائمی است و در اثر معطل ماندن یا عدم استفاده از بین نمی‌رود. زیرا امری طبیعی است و تا زمانی که شیء موضوع آن از بین نرفته باشد باقی است.^{۳۶}

در مورد داده‌ها، پرسش اصلی به تعیین مدت برمی‌گردد. آنچه در این ویژگی در مورد داده‌ها حائز اهمیت است، از یکسو، از حیث ارتباط داده با نظام مالکیت فکری، به‌طور خاص حق مؤلف و حق خاص پایگاه داده در مورد پایگاه‌های داده مورد توجه قرار می‌گیرد؛ واضح است که در این موارد حقوق ایجاد شده دائمی نیستند. از سوی دیگر، ویژگی دائمی بودن در نظام مالکیت با مرگ مالک از بین نمی‌رود. حال آن‌که در مورد داده‌های شخصی، با مرگ اشخاص حق مالکیت به پایان می‌رسد. حقوق داده‌ها نیز رابطه تنگاتنگی با حقوق شخصیت^{۳۷} دارد و حقوق شخصیت از ویژگی دائمی بودن برخوردار نیست؛ چراکه حقوق شخصیت با شخص به پایان می‌رسد. قاعده این است که شخص متوفی دیگر از حقوق شخصیت برخوردار نیست زیرا با فوت شخصیت حقوقی^{۳۸} فرد از بین می‌رود.^{۳۹} اما واقعیت این است که در این مورد نیز قطعیتی وجود ندارد، چه بسا در آینده در این حوزه تغییراتی صورت گیرد.^{۴۰}

۲- مالکیت در مفهوم مالکیت فکری

³⁴ Mathilde Cavalier, "La propriété des données de santé", (Thèse de doctorat de l'Université Lyon 3 - Jean Moulin, 2016) 205.

³⁵ François Terré, Philippe Simler, *Op. cit.*, 144.

³⁶ رضا ولویون، دوره مقدماتی حقوق مدنی اموال و مالکیت، (تهران: بنیاد حقوقی میزان، ۱۳۹۸)، ۱۱۱.

³⁷ Droits de la personnalité

³⁸ Personnalité juridique

³⁹ Dumoulin, Lisa, "Les droits de la personnalité des personnes morales", *Revue des Sociétés*, 2006, 1.

⁴⁰ جمهوری خلق چین در «قانون حمایت از اطلاعات شخصی» مصوب ۲۰۲۱ (Personal Information Protection Law of the People's Republic of China) مدیریت اطلاعات شخصی متوفی و اعمال حقوق وی برای پس از مرگ را به وراثت سپرده و این حق را برای وراثت قائل شده است تا در مورد اطلاعات شخصی متوفی (برای مثال اعمال حق حذف یا فراموشی) تصمیم‌گیری نمایند. ماده ۴۹ این قانون مقرر می‌دارد: «در صورت فوت شخص حقیقی حقوق وی در ارتباط با داده‌های شخصی توسط وراثت قابل اعمال خواهد بود». باقر انصاری و شیما عطار، «حمایت از داده‌ها در چین؛ مطالعه تطبیقی با رویکرد حمایت از داده‌ها در امریکا و اتحادیه اروپا»، *مطالعات حقوق تطبیقی*، دوره ۱۳، (۱۴۰۱)، ۱۰۴.

امروزه «مالکیت» برای پاره‌ای حقوق که همانند حقوق عینی است، ولی موضوع آن شیء معین مادی نیست، بلکه فعالیت فکری انسان است به کار می‌رود و به عنوان مالکیت فکری شناخته می‌شود.^{۴۱} موضوع مالکیت فکری یک شیء غیرمادی ناشی از فعالیت فکری است که می‌تواند مورد تملک قرار گیرد. به عبارتی، حق واقعی (حق عینی در برابر حق شخصی یا دینی) می‌تواند بر یک شیء غیرمادی تعلق گیرد. ماهیت حق مالکیت فکری نه تنها یک حق واقعی بلکه مساوی با حق مالکیت است. تمامی محصولات فعالیت فکری نیز مال به حساب می‌آیند.^{۴۲}

در مطالعه وضعیت مالکیت فکری در داده‌ها، نخست حمایت یا عدم حمایت مالکیت فکری از مبحث ایده مورد توجه قرار می‌گیرد. در تفکیک موسوم به تفکیک ایده از بیان^{۴۳}، داده‌ها ذیل طبقه‌بندی ایده‌ها قرار می‌گیرند، بنابراین نمی‌توانند مورد حمایت حقوق مالکیت فکری باشند. آنچه مورد حمایت است شکل است؛ درحالی‌که، محتواها و ایده‌ها باید آزاد باشند.^{۴۴} داده‌ها به مقوله ایده‌ها مربوط می‌شوند و در وهله نخست مصداق مسیرهای آزادی هستند که مربوط به عمومند و اصولاً باید در اختیار همگان قرار گیرند. با این حال، برخی نویسندگان، نظام حقوقی مالکیت فکری را یک نظام سیستماتیک حقوقی برای مالیت بخشیدن به داده‌ها فارغ از محصول نهایی می‌شناسند. به زعم آن‌ها ارزش اقتصادی داده‌ها زمانی به چنگ مال و مالکیت اسیر می‌شود که قانون و بستر اقتصاد ملی ارزش مستقل قابل تعقیب برای آن در نظرگیرد و نظام مالکیت فکری فعلاً تنها نظام شناخته شده برای این منظور است. ایشان بر این باورند که یک نظام قانونی مالکیت فکری قدرتمند بدین معناست که برای گونه‌های مختلف اطلاعات و محصول مبتنی بر اطلاعات دانش محور سند مالکیت منگوله دار صادر شود. بنابراین، پرداختن به موضوعاتی چون تولید «محتوا» و «قانونمند بودن» تولید محتوا تا زمانیکه بستر قانونی آن مهیا نباشد مفید معنا نیست؛ برای تولید داده اشخاص باید تمایل به سرمایه‌گذاری داشته باشند و برای سرمایه‌گذاری نیاز به امنیت است و برای داشتن امنیت نیاز به «قانون مؤثر» تا محتوا را از دستبرد دیگران مصون بدارد. محتوا اطلاعاتی است که باید به عنوان یک دارایی مورد حمایت قرار گیرد و در این خصوص نظام حقوقی مالکیت فکری مکانیسمی برای رسمیت بخشیدن به این دارایی است.^{۴۵}

بنا به ملاحظات فوق، ضروری است که مبانی موجد پذیرش حق مالکیت فکری در داده‌ها مورد مطالعه قرار گیرد، چه بسا اعطای حق مالکیت فکری به داده با دشواری روبرو می‌شود. از این‌رو، در ادامه مبانی موجد حق مالکیت فکری مطرح و دلایل پذیرش یا رد امکان اعمال آن در داده‌ها تحلیل می‌شود:

۱-۲- مسأله انگیزشی

حقوق مالکیت فکری به دنبال حمایت از نوآوری است. نوآوری مستلزم سرمایه‌گذاری و سرمایه‌گذاری نیازمند انگیزه است. در اقتصاد داده بنیان، ایجاد داده‌های بیشتر مستلزم انگیزه و تشویق به سرمایه‌گذاری بیشتر در داده‌هاست. این انگیزه ممکن است در ایجاد، تولید و جمع‌آوری داده وجود داشته باشد؛ و یا می‌تواند با اهداف تجاری‌سازی داده حاصل شود.

^{۴۱} سید حسین صفایی، همان، ۱۷۰.

^{۴۲} *Ibid*, pp. 80-81.

^{۴۳} Idea- Expression Dichotomy

^{۴۴} مطابق بند ۲ ماده ۹ موافقتنامه تریپس و ماده ۲ معاهده کپی‌رایت سازمان جهانی مالکیت فکری، ایده‌ها، رویه‌ها، روش‌های اجرایی و مفاهیم ریاضی، مادام‌که جنبه بیرونی پیدا نکنند مورد حمایت حق مؤلف قرار نمی‌گیرند. تنها آثار با نمود عینی یا خارجی مشمول حمایت هستند.

^{۴۵} سیامک قاجار قیائلو، مقدمه حقوق سایبر - درآمدی بر جامعه‌شناسی حقوق توسعه و پیش‌نیازهای قانون‌نویسی در فضای سایبری، چاپ اول، (تهران: میزان، ۱۳۹۱)، ۴۱۱.

۲-۱-۱. انگیزه برای ایجاد یا تولید و جمع‌آوری داده

در شناسایی حقوق مالکیت فکری، به «نظریه انگیزه مطلوبیت‌گرایی»^{۴۶} استناد می‌شود. مالکیت فکری برای ارتقاء نوآوری طراحی شده است. بدون شناسایی انحصارطلبی قانونی، هر شخصی می‌تواند کالا یا خدمت را به رایگان کپی کند و یا از آن سوء استفاده نماید؛ متعاقباً هیچکس تمایلی به سرمایه‌گذاری در تولید چنین کالایی نخواهد داشت.

در حوزه داده، تولید و جمع‌آوری داده‌ها امکان خلق مدل‌های کسب و کاری نوآورانه و جدید را فراهم می‌آورد و منجر به کسب منافع بسیار ناشی از تحلیل داده‌ها می‌شود. بدین منظور، نیاز به تقویت مشوق‌ها و انگیزه‌ها برای ایجاد و جمع‌آوری داده‌های زیربنایی^{۴۷} وجود دارد.^{۴۸}

همواره در آغاز تولید داده و بهره‌برداری تجاری از آن، اقدامات انسانی دخیل است. یک تولیدکننده ممکن است تصمیم بگیرد که از ماشین‌ها یا ربات‌هایی استفاده کند که مجهز به حسگرهایی برای کنترل و هدایت فرآیند تولید هستند. بیماری که آزمایش خون می‌دهد، نتیجه آن ممکن است وارد مجموعه‌های داده‌ای شود که در ادامه تحلیل خواهند شد. در تمام این موارد شخص مرتبط می‌تواند و باید در مورد تولید داده آگاه باشد و حتی بنابر قواعد حمایت از داده رضایت خود را اعلام کرده باشد. با این حال، شناسایی مالکیت در داده به عنوان یک محرک و مشوق برای تولید چنین داده‌ای ضروری به نظر نمی‌رسد. نیازی نیست که در شروع زنجیره ارزشی، به شخص، به عنوان راهی برای ایجاد مشوق در تولید داده، حقوق انحصاری اعطاء نمود. همین مورد در مرحله بعدی بهره‌برداری نیز صدق می‌کند. داده‌های تولید شده توسط خودروی هوشمند، در اختیار تولیدکننده آن خودرو قرار می‌گیرد، تأمین و در اختیار داشتن حجم وسیعی از داده، به اندازه کافی تولیدکننده خودرو را به تولید خودرو و متعاقباً تولید داده تشویق می‌کند. تولید این داده‌ها به عنوان بخش مهمی از مدل کسب و کار است. به علاوه، پتانسیل بازارهای پیرو، انگیزه کافی برای جمع‌آوری داده را به وجود می‌آورد، خواه حقوق پایگاه داده قابل اعمال باشد یا نه.

علاوه بر این، واقعیت این است که در جهان دیجیتال، اغلب داده‌ها با هزینه پائینی تولید می‌شوند. بنابراین، اعطای یک حق مالکیت فکری به‌ویژه مالکیتی که تمام اشکال داده را مورد حمایت قرار دهد، محل تردید و تأمل است. شاید این توجیه در خصوص داده‌هایی که فرآیند تولیدشان مستلزم منابع زیاد است قابل اعمال باشد، اما برقراری و تمییز چنین تقیکی امری دشوار است. امروزه شرکت‌ها به این دانش رسیده‌اند که در اقتصاد نوظهور داده، هر داده‌ای ممکن است جالب باشد و داده را می‌توان تجاری‌سازی کرد. بنابراین، شواهد کافی از نیاز به مالکیت فکری در داده با توجه به نظریه انگیزه وجود ندارد. هر چند ممکن است نیاز به انگیزه‌های بیشتر برای سرمایه‌گذاری در ابزارهای فنی تحلیل کلان داده‌ها وجود داشته باشد. در جریان ارزشی بهره‌برداری از داده، تحلیل‌های داده ارزش اجتماعی مهمی به بار می‌آورد و منجر به بهینه‌شدن تصمیم‌گیری در بسیاری از حوزه‌ها می‌شود.^{۴۹}

از آنجا که در تحلیل داده‌ها، در بسیاری از موارد داده بلادرنگ^{۵۰} است که اهمیت دارد، تحلیلگر داده نباید نگران سوءاستفاده و استفاده رایگان رقبا باشد. آنچه اهمیت بیشتری دارد، دسترسی به مجموعه‌های داده متنوع است که به کمک آن بتوان دانش جدیدی بدست آورد. در آن سوی بازار، مؤسسات و نهادهای عمومی که با استفاده از تحلیل کلان داده به دانش جدید برای

⁴⁶ Utilitarian Incentive Theory

⁴⁷ Underlying Data

⁴⁸ Josef Drexler, "Designing Competitive Markets for Industrial Data – Between Propertisation and Access", *Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law*, (2017). 273.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ Real-time data

بهینه‌سازی تصمیم‌گیری‌ها دست می‌یابند، نیاز به شناسایی مالکیت فکری بر داده را احساس نمی‌کنند؛ زیرا ارتباطات در این سطح مبتنی بر قراردادهای خدماتی است که دانش را در اختیار مشترکین قرار می‌دهد. از منظر رقابتی، سوال اصلی این است که آیا تحلیلگران داده برای رقابت با سایر تحلیلگران، نیازی به انگیزه‌ای با تکیه بر مالکیت داده دارند یا نه. پاسخ منفی است. شناسایی مالکیت فکری مزیتی برای تحلیلگران در مقابل رقبا به شمار نمی‌رود. مزیت برای آن‌ها این است که بتوانند دسترسی بهتری به منابع متعدد داده‌ها پیدا کنند. در این راستا، باید ارتباطات کسب‌وکاری خود را با دارندگان مجموعه‌های داده تقویت کنند و بر اثربخشی و دقت و صحت تحلیل‌های داده خود تمرکز کنند. نهایتاً، می‌توانند به حمایت حق مؤلف در زیرساخت‌های نرم‌افزاری و دانش فنی امیدوار باشند.

طبیعتاً، برای مشتریانی که اطلاعات به آن‌ها بر اساس تحلیل داده‌ها ارائه می‌شود نیز انگیزه‌ای قابل تصور نیست. مادامکه داده‌ها سری بمانند و تحلیلگران داده متعهد به حفظ محرمانگی داده‌ها بر اساس قرارداد فیما بین باشند، داده‌ها از حمایت اسرار تجاری بهره‌مند می‌شوند. لازم به ذکر است که در خصوص نهادها و مؤسسات عمومی به عنوان مشتریان خدمات تحلیل داده نیز، این نهادها اصولاً تمایل کمتری به حفظ محرمانگی نتایج تحلیل داده خواهند داشت؛ چراکه در چارچوب قوانین داده‌های باز، ممکن است متعهد به فراهم آوردن دسترسی به داده‌های عمومی باشند.^{۵۱} لذا برای ایشان نیز انگیزه‌ای در اعطای مالکیت فکری به داده‌ها وجود ندارد.

۲-۱-۲. انگیزه برای تجاری‌سازی داده

یکی از اهداف حقوق مالکیت فکری در دسترس عموم قرار دادن خدمت یا کالا برای اهداف تجاری‌سازی است. داده در این طبقه‌بندی قرار نمی‌گیرد؛ زیرا اغلب برای اهداف داخلی یک تجارت و کسب و کار، و یا فعالیت‌های جانبی سایر عملیات اقتصادی یا تجاری ایجاد می‌شود. در چنین شرایطی، داده بدون توجه به ارزش‌های آتی آن در بازار جمع‌آوری و تولید می‌شود. بنابراین، انگیزه ایجاد در اینجا متفاوت است با توجیه انگیزه در مالکیت فکری. اگرچه این داده ممکن است برای دیگران ارزشمند باشد، هدف اولیه آن داخلی بوده است نه خارجی. در چنین شرایطی، ضرورت حمایت مالکیت فکری از داده با این توجیه سازگار نیست. البته که برخی فعالیت‌های تجاری با مدل‌های تجاری یا کسب‌وکاری متفاوت وجود دارند که داده‌ها را با هدف تبادل آتی آن در بازار جمع‌آوری یا تولید می‌کنند. در این موارد نیز ارزش داده از کاربرد داخلی آن بدست نمی‌آید بلکه ارزش آن از قابلیت تجارت و مبادله آن در بازار نشأت می‌گیرد. مشخصاً، کسب‌وکارها ممکن است متحمل هزینه‌های هنگفتی شوند، به گونه‌ای که اعطای حمایت قانونی در راستای ایجاد انگیزه برای ایجاد یا جمع‌آوری داده توجیه‌پذیر شود. اما، موضوع اینجاست که به‌نظر نمی‌رسد که در این موارد نیازی به اعطای یک حق مالکیت فکری جدید وجود داشته باشد؛ چراکه کسب‌وکارها خواه داده را از طریق حسگرهای خارجی به‌دست آورند خواه از طریق اینترنت، از ابزارهای کافی برای حمایت از سرمایه‌گذاری خود برخوردار هستند.

هدف ایجاد انگیزه برای تجاری‌سازی موضوع مورد حمایت، به عنوان توجیهی برای شناسایی مالکیت داده، در گستره نظام حق اختراع، به «نظریه چشم انداز»^{۵۲} معروف است. در این نظریه دو پیش‌فرض وجود دارد: (۱) نوآوری در شرایطی به یک جامعه ارائه می‌شود که وارد بازار شده باشد؛ (۲) اصولاً برای تجاری‌سازی، سرمایه‌گذاری اهمیت زیادی دارد. بخش داروسازی می‌تواند مثال خوبی برای رد این توجیه باشد. اغلب، سرمایه‌گذاری برای توسعه دارو، به تأمین مالی آزمایشات بالینی پر خطر و طولانی مدت مربوط می‌-

^{۵۱} برای آشنایی با مفاهیم داده‌های باز و داده‌های عمومی، ن.ک: باقر انصاری، شیما عطار و امیرحسین صالحی، حقوق داده‌ها و هوش مصنوعی - مفاهیم و چالش‌ها، چاپ اول، (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۴۰۰). ۷۶-۱۲۳.

^{۵۲} Prospect Theory

شود که معمولاً پس از ثبت اختراع روی می‌دهد. به منظور حمایت از سرمایه‌گذاری در آزمایشات بالینی در برابر سوء استفاده دیگران، شرکت داروسازی باید پیش از سرمایه‌گذاری، حمایت ثبت اختراع را مدنظر قرار دهد. در اغلب موارد، دارنده حق ثبت اختراع نیز شرکتی خواهد بود که آزمایشات بالینی را اجرا و هدایت و محصول را وارد بازار می‌کند. هرچند، دارنده پتنت می‌تواند تصمیم بگیرد که مجوز را به شرکت دیگری دهد. این مثال نشان می‌دهد که ضرورت ندارد که حق اولیه لزوماً به شخصی که در تجاری‌سازی سرمایه‌گذاری کرده، تعلق گیرد. نظام مجوزدهی نیز انگیزه مشابه را ایجاد می‌کند.

۲-۲- عملکرد بازار

یکی از استدلال‌هایی که برای اعطای حق مالکیت فکری به داده می‌شود، ایجاد یا ارتقاء شرایط برای تجارت داده‌ها به عنوان کالا است. اگرچه در عمل کسب و کارها و شرکت‌ها به داد و ستد داده‌ها و تجارت با داده‌ها مشغول هستند و ابزارهایی مانند حقوق قراردادهای و انحصارطلبی واقعی عملکرد بازار را در این حوزه تنظیم کرده‌اند.

در این موارد، نظریه پارادوکس اطلاعاتی^{۵۳} مطرح می‌شود. طبق این نظریه، پیش از خرید اطلاعات، خریدار تمایل دارد که ارزشی که اطلاعات برای او دارد را ارزیابی کند. اگر فروشنده محتوای اطلاعات را پیش از فروش آن افشاء کند، خریدار با آگاهی از محتوا ممکن است دیگر نیازی به خرید آن احساس نکند. بنابراین، اگر حق مالکانه‌ای بر این اطلاعات تعلق یابد، خریدار حتی در صورت آگاهی از محتوا نمی‌تواند از اطلاعات استفاده کند و افشای اطلاعات پیش از انعقاد قرارداد به صورت ایمنی صورت می‌گیرد. این پارادوکس اطلاعاتی به وضوح در خصوص داده‌ها وجود دارد. اگرچه در عمل و به لحاظ کاربردی این مشکل از طریق تعریف و تبیین کافی داده قابل حل است و از این منظر هم نیازی به اعطای حق مالکیت فکری وجود نخواهد داشت.

اعطای نوعی حق مالکیت فکری به داده به ظاهر دارای جاذبه است، درحالی‌که، عموماً نوعی سامان بخشی خصوصی در بازار تلقی خواهد شد؛ همچون رویکردی که آمریکا برای افزایش حمایت از داده‌ها اتخاذ کرده است: خودتنظیم‌گری یا خود سامان بخشی توسط بازار یا شرکت‌هایی که داده‌ها را تحصیل و استفاده می‌کنند. اعطای حقوق مالکیت فکری به داده‌ها باعث درگیری و برخورد مستقیم میان طرفداران حمایت از داده و حریم خصوصی، و بازار به عنوان استفاده کننده از داده‌ها می‌شود. نتیجتاً، بازار برای جلوگیری از اعطای چنین حقی تمام تلاش خود را به کار خواهد بست و این قدرت را خواهد داشت که بر وضع مقررات یا منحرف کردن مسیر مقررات از راهی که به ضرر اوست، اقدام کند.^{۵۴}

۲-۳- عدم قطعیت قانونی

استدلال دیگری که وجود دارد این است که اعطای حق مالکیت فکری به داده‌ها سبب ایجاد شرایط و موقعیتی می‌شود که تمایز قائل شدن میان بسیاری از حقوق و دارندگان حق دشوار خواهد شد. در اقتصاد نوین کنونی، داده‌ها در حجم بالا و از منابع متعدد جمع‌آوری می‌شوند. تجمیع این داده‌ها از منابع متفاوت که تحت شرایط متفاوت بدست آمده‌اند، موجب ایجاد داده‌های جدید و در نتیجه به وجود آمدن شبکه‌ای از ارتباطات مالکانه می‌شود که نهایتاً منجر به سوء استفاده و حتی استفاده کمتر از داده‌ها می‌شود. درواقع، پویایی داده‌ها قرار گرفتن آن در طبقه‌بندی حقوق مالکیت فکری را با دشواری مواجه می‌سازد. داده‌ها در حجم وسیع تولید می‌شوند و پیوسته در حال تغییر هستند، بنابراین، یک موضوع یا شیء با ماهیت واقعی و متکی به خود وجود ندارد که بتوان آن را به

⁵³ Arrow Information Paradox:

- نظریه پارادوکس اطلاعاتی نظریه‌ای است که به قابلیت تجارت با اطلاعات به عنوان کالا می‌پردازد.

⁵⁴ علی جعفری و علی تقی‌خانی، «حریم خصوصی معنوی و مالکیت فکری»، پژوهشکده باقرالعلوم، (۱۳۹۸)، ۱۷-۱۶.

دقت به وسیله حقوق مالکانه تعریف کرد. این مسأله اجرای حق را با مشکل مواجه خواهد کرد و می‌تواند منجر به عدم قطعیت قانونی شود؛ چراکه از سوی دیگر اختصاص حق مالکیت فکری به داده شرایط موجود را پیچیده‌تر خواهد کرد؛ زیرا مشخص نیست که این حق به‌ویژه در محیط‌های شبکه‌ای و ارتباطات گسترده باید به چه کسی تعلق یابد. بنابراین، شناسایی حق مالکیت فکری برای داده‌ها منجر به ایجاد تعارض‌ها و دعاوی حقوقی جدید می‌شود.

۳- مالکیت در مفهوم مالکیت اقتصادی

در حالی که نظریه اولیه در خصوص حقوق مالکیت متأثر از هدف کارایی اقتصادی، نوآوری و اهداف توزیعی (برابری) بود و ارزش‌های بنیادی یک جامعه را در نظر می‌گرفت، به مرور، نظریه حقوق مالکیت «مالکیت» را به مجموعه‌ای از حقوق مربوط به یک منبع تجزیه کرد: حق دسترسی، حق استفاده، حق محروم کردن دیگران از دسترسی و استفاده، حق تصمیم‌گیری در مورد نحوه مدیریت و تغییر آن، و حق فروش یا اجاره به دیگری.^{۵۵} از منظر اقتصادی، حقوق مالکیت با مقاله پیشگام «دمستز»^{۵۶} به نام «به سوی یک تئوری در حقوق مالکیت» وارد حوزه تحلیل اقتصادی شده است.^{۵۷} در نوشته‌های اقتصادی، حقوق مالکیت به «توانایی یا توانایی مورد انتظار یک عامل اقتصادی در استفاده از دارایی» تعریف می‌شود. این حقوق، مرزهای میان آنچه افراد می‌توانند یا نمی‌توانند با دارایی‌های تحت کنترلشان انجام دهند را مشخص می‌کند. در حوزه اقتصادی، حق مالکیت برای حمایت از مالک در برابر اراده متضاد دیگران در استفاده از منابع و دارایی‌ها شناخته می‌شود.^{۵۸}

در نظر دمستز کاربرد اولیه حق مالکیت، ایجاد محرک برای داخلی کردن تأثیرات خارجی^{۵۹} است. تأثیرات خارجی، تأثیر یک فعالیت بر دیگران است، که پل ارتباطی حقوق مالکیت و اقتصاد به‌شمار می‌رود. منظور از تأثیرات خارجی، هزینه‌ها و منافع خارجی و پیامدهای خارجی مالی و غیرمالی است. آنچه یک تأثیر مضر یا سودمند را به یک تأثیر خارجی تبدیل می‌کند این است که به‌کاربردن آن تأثیر بر تصمیمات یک یا چند شخص مرتبط با یکدیگر هزینه سنگینی را در بر داشته باشد. برای اثبات این ادعا می‌توان به برهه تاریخی بومیان آمریکایی اشاره نمود. پیش از آن‌که تجارت خز و پر میان قبایل بومی وجود داشته باشد، در میان قبایل، حقوق مالکیت مجزا و مشخصی وجود نداشت. بدون آن‌که مرزبندی مشخص وجود داشته باشد، شکار آزادانه صورت می‌گرفت؛ زیرا در آن زمان شکار افراطی وجود نداشت. در چنین مواردی هزینه اعمال مرزهای مالکیت در مقایسه با هزینه‌های مرتبط با شکار بسیار بیشتر می‌شد. با افزایش تقاضا و متعاقباً افزایش قیمت، شکار نیز شدت گرفت. در این زمان بود که نظام مالکیت به منظور همراهی با واقعیت‌های اقتصادی تغییر پیدا کرد و زمینه‌های شکار شخصی شکل گرفت. این امر بدین معناست که زمانی که نفع اقتصادی در داخلی کردن تأثیرات خارجی باشد، حقوق مالکیت شکل می‌گیرد. به عبارت دیگر، شرایط اقتصادی عامل ایجاد حقوق مالکیت هستند.

با تحلیل فوق سه دلیل مهم برای تغییر وضعیت و شناسایی حق مالکیت را می‌توان چنین برشمرد: نخست، توجه به این‌که تغییرات فناورانه و شروع به کار بازارهای جدید، مستلزم تغییرات در حقوق مالکیت در تطابق با واقعیت‌های اقتصادی است. دوم،

⁵⁵ Eckardt Martina, Kerber Wolfgang, "Property rights theory, bundles of rights on IoT data, and the EU Data Act", *European Journal of Law and Economics* (2024) 57:113-143, 117

⁵⁶ Demsetz

⁵⁷ برای مطالعه بیشتر ن. ک:

Harold Demsetz, "Towards a Theory of Property Rights", *The American Economic Review*, 57 (2), (1967).

⁵⁸ سید علی محمد یثربی و محمدعلی رضایور آکردی، «بررسی مبانی تحلیل اقتصادی حقوق مالکیت؛ با تأکید بر مفهوم تأثیرات خارجی»، مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۸، شماره ۱، (۱۳۹۶)، ۳۶۲.

⁵⁹ Internalize Externalities

این که تغییر در هر دو عامل کمبودها و قیمت‌ها می‌تواند بر ضریب هزینه-منفعت اثرگذار و نتیجتاً مستلزم تغییرات در حقوق مالکیت موجود یا خلق حقوق مالکیت جدید گردد. و نهایتاً، این استدلال از منظر اقتصاد سیاسی که سازمان‌های سیاسی از این انگیزه برخوردارند که از حقوق مالکیت به عنوان ابزاری برای ایجاد، تنظیم و حتی بستن بازار استفاده کنند.

۳-۱- مالکیت اقتصادی و مالکیت داده

در اقتصاد، حقوق مالکیت به عنوان «حقوق باقی‌مانده»^{۶۰} یا هزینه‌ها و منافع که در قرارداد مشخص نشده‌اند، تعریف شده است. این حقوق به طرفی که «مالک» نامیده می‌شود اختصاص می‌یابد و «حقوق خاص» که به طور مشخص و واضح در قرارداد شناسایی شده‌اند به طرف دیگر تعلق پیدا می‌کند. برای مثال، مقررات عمومی حمایت از داده‌های اتحادیه اروپا، تنها تعداد محدودی از حقوق خاص داده‌های شخصی را به شخص موضوع داده اختصاص داده است و وضعیت سایر حقوق یا حقوق مالکیت باقی‌مانده را مشخص نکرده است. مزیت وجود یک حق مالکیت قانونی خاص این است که قانون این حقوق باقی‌مانده را به یکی از طرفین اختصاص می‌دهد. در غیاب چنین قانونی، طرفین شروع به مذاکره و چانه‌زنی برای اختصاص یافتن این حقوق باقی‌مانده می‌کنند.

در غیاب قانون، «قدرت توزیع میان طرفین» تعیین‌کننده حقوق مالکیت است و خروجی بستگی به قدرت «اقتصادی» در تخصیص منافع و تحمیل هزینه‌ها دارد. به نظر می‌رسد که در حوزه داده‌ها این امر اغلب منجر به یک توافق میان کنترلگر و شخص موضوع داده می‌شود، بدین صورت که در ازای اجازه جمع‌کردن داده‌ها، اطلاعات درخواستی برای او، برای مثال از طریق کوکی‌های مرورگر وب، فراهم می‌شود.

در میان اقتصاددانان، برخی مخالف ایجاد یک نظام نوین مالکیت بر داده‌ها هستند. به نظر ایشان ایجاد یک نظام مالکیت بر داده بر مبنای استدلال‌های انگیزشی، به هیچ عنوان توجیه اقتصادی ندارد.^{۶۱} مخالفین استدلال می‌کنند که هرگونه مقررکردن نیاز به توجیه خاص دارد. درخصوص مالکیت داده، این توجیه باید توجیه اقتصادی باشد. از منظر اقتصادی تاکنون نیاز ضروری برای خلق چنین حقی برای داده احساس نشده است. درواقع، برای طراحی و شکل‌دهی نظام یک حق جدید، استدلال‌های اقتصادی که شناسایی چنین حق جدیدی را توجیه‌پذیر سازد، نقشی کلیدی دارد. حال آن‌که از دیدگاه اقتصادی، نگرانی‌های جدی وجود دارد که معرفی حق انحصاری جدید برای داده دسترسی به داده را دشوارتر سازد و در نتیجه مانع توسعه محصولات موجود و ایجاد محصولات جدید گردد. از سوی دیگر، تدابیر حمایتی فنی، امکان کنترل بر داده را فراهم می‌آورد، دارندگان داده می‌توانند اشخاص ثالث را حذف یا بابت دسترسی‌پذیری آن‌ها به داده‌ها مبلغی را دریافت نمایند.

سایر نویسندگان اما، منطبق با ایجاد حق مالکیت بر داده را مورد پذیرش قرار داده‌اند و در مورد روش‌های قانونی عملی آن بحث می‌کنند. ایشان پیشنهاد می‌دهند که حق مالکیت بر داده یک حق رمزگذاری^{۶۲} تلقی شود (اولین ذخیره یا ضبط داده) که مستلزم تازگی^{۶۳} و ثبت^{۶۴} باشد و باید درمقابل کی‌شدن و نه ایجاد یا خلق مستقل، برای حداکثر ۵ سال مورد حمایت قرار گیرد. به زعم ایشان مشکلی که وجود دارد مشکل تخصیص^{۶۵} است: چه کسی حق دارد؟ در این رابطه، عموماً شناسایی عاملی که برای ایجاد و تحلیل داده‌ها سرمایه‌گذاری کرده، دشوار است. معمولاً تشخیص این که چه کسی مؤثرترین کاربر داده بوده، دشوار است. مشکل یا پرسش

⁶⁰ Residual Rights

⁶¹ Josef Drexl, *Op. cit.*, 257.

⁶² Coding Right

⁶³ Novelty

⁶⁴ Registration

⁶⁵ Allocation Problem

دیگر این است که آیا حق مالکیت بر داده منجر به یک حمایت غیرمستقیم فاقد صلاحیت از اطلاعات می‌شود؟ به همین جهت، این نویسندگان بر این باورند که موانع نظری و عملی دشواری در رابطه با حق مالکیت بر داده وجود دارد.⁶⁶

۳-۲- اعمال اقتصاد حقوق مالکیت فکری

بحث حقوقی راجع به مالکیت داده، با شاخه‌های مرتبط اقتصاد مانند اقتصاد حقوق مالکیت فکری و مدل‌های کسب‌وکار به-موجب پارادوکس اطلاعاتی و بازارهای چندجانبه پیوند خورده است. به دلایل تاریخی، حقوق مالکیت فکری با کار خلاقانه بشری پیوند خورده است. تا همین اواخر، انسان تنها منبع فعالیت خلاقانه و استخراج دانش از منابع اطلاعاتی بود. با ظهور فناوری دیجیتال، کلان داده و هوش مصنوعی، انحصار انسان بر پردازش اطلاعات و استخراج دانش از داده‌ها پایان یافت. اگرچه از منظر اقتصادی تقیّد به این تفاسیر قانونی و تاریخی الزامی نیست، می‌توان تا آنجا که سازکارهای حقوق مالکیت فکری، ابزاری مناسب برای غلبه بر مشکلات رقابت‌ناپذیری و شکست بازار در حوزه تقاضا و تجارت داده باشد، آن را مورد لحاظ قرار داد. بدین منظور، نخست باید به این پرسش پاسخ داد که «آیا ویژگی‌های اقتصادی داده و بازارهای داده قابل مقایسه با بازارهای اموال غیرمادی هست یا نه؟»

فرضیه مبتنی بر رویکرد حقوق مالکیت فکری این است که تولید داده هزینه‌بر است و به‌منظور تحریک سرمایه‌گذاری در جمع-آوری، ذخیره و دستیابی به بینش داده، نیازمند انگیزه مالی است. داده به واسطه ماهیت خود رقابت‌ناپذیر و انحصارناپذیر است، اگر به‌وسیله قانون انحصارپذیر نشود، تبدیل به کالای عمومی⁶⁷ می‌شود. استفاده رایگان توسط سایر کاربران انگیزه‌های فعالین خصوصی در سرمایه‌گذاری در تولید را از بین می‌برد و به دلیل عدم عرضه داده‌های مفید اجتماعی، این امر به شکست بازار منجر می‌شود. داده‌ها اغلب محصول جانبی مبادلات پرسود تجاری هستند و به‌وسیله تدابیر فنی حمایت شده و برای شرکای تجاری افشاء نمی‌شوند. هدف اصلی نشان دادن توازن میان تلفات رفاه ایستا⁶⁸ و منافع رفاه پویا⁶⁹ در این مدل حقوق مالکیت فکری-گونه است که ما را به این نتیجه مرهون می‌سازد که تأثیرات انگیزشی ضعیف⁷⁰ می‌تواند به حقوق دسترسی به داده گسترده‌تر بدون کمبودهای رفاهی اجتماعی تبدیل گردد.

مدل اقتصادی استاندارد حقوق مالکیت فکری به دنبال برقراری توازن میان کمبودها، مشکلات و تلفات رفاه اجتماعی ایستا به جهت حمایت بیش از حد از مالکیت، و منافع رفاه پویا حاصل از تأثیر انگیزشی برای سرمایه‌گذاری بیشتر در تولید محتوای نوآورانه است.⁷¹ حق مالکیت بر یک مجموعه داده به مالک در تصمیم‌گیری در خصوص استفاده از این حق، انحصار یا امتیاز انحصاری⁷² می‌بخشد و می‌تواند مبلغی را برای فروش یا مجوز استفاده دیگران تعیین نماید. این مبلغ، سود مالک و نه رفاه اجتماعی را افزایش می‌بخشد. نوعی از تلفات در رفاه اجتماعی با این انحصار در ارتباط است که در صورتی که مالک بتواند مبلغ را حسب توانایی و تمایل مشتری تغییر دهد، این تلف از بین می‌رود. درعمل، اعمال تبعیض قیمتی دشوار است و تنها در محدوده محدودی قابل اعمال است. فرضیه اقتصادی ابتدایی در حقوق مالکیت فکری این است که تلفات اجتماعی کوتاه‌مدت به‌واسطه سود بلندمدت تولیدشده به‌وسیله

⁶⁶ A. Wiebe, "Who Owns Non-Personal Data? Legal Aspects and Challenges Related to The Creation of New 'Industrial Data Rights'", (Slides presented at the GRUR conference on data ownership, Brussel, 2016)

⁶⁷ Public Good

⁶⁸ Static Welfare Losses

⁶⁹ Dynamic Welfare Gains

⁷⁰ Weak Incentive Effects

⁷¹ S. Besen, & L. Raskind. "An Introduction to the Law and Economics of Intellectual Property", *The Journal of Economic Perspectives*, 5(1), (1991), 3-27.

⁷² Monopoly

جریان مستمر نوآوری‌های جدید، قابل جبران است؛ مثال در این مورد، مجموعه‌های داده جدید است که به دنبال انگیزه مالی برای سرمایه‌گذاری در جمع‌آوری بیشتر داده، تولید شده‌اند.

وظیفه سیاستگذاران این است که این تلفات اجتماعی را از طریق اصلاح دامنه حق مالکیت داده و برقراری توازن مناسب میان تلفات کوتاه‌مدت و منافع بلندمدت در نوآوری‌های آتی، به حداقل رسانند. اصلاح دامنه، بر قیمت و درآمد مالک تأثیر گذاشته و بدین ترتیب از تلفات اجتماعی کاسته می‌شود. این سازوکار اقتصادی بر این امر دلالت دارد که حمایت بیشتر (کمتر)، لزوماً به نفع (ضرر) جامعه نیست. یک درجه حمایتی مطلوب وجود دارد. حمایت بیشتر ممکن است به دارنده حق منفعت رساند، اما می‌تواند بر توازن میان تلفات رفاه ایستا و منافع پویا تأثیر منفی بگذارد.

حمایت افراطی از نوآوری‌های پایین‌دستی^{۷۳} و تولید محصولات مکمل^{۷۴} می‌کاهد. زمانی که تولید داده به علت هزینه‌های بالا مستلزم انگیزه‌های مالی قوی باشد، حمایت بیشتر مورد نیاز است. این توضیحات تنها وضعیت موجود درخصوص داده نیست و خلاف آن نیز قابل تصور است؛ که توازن برابر میان تلفات رفاه ایستا و منافع پویا را از بین می‌برد و به این نتیجه‌گیری می‌رسد که به‌منظور به حداقل رساندن منافع، حمایت کمتری مورد نیاز است، یا به عبارت دیگر، اعطای دسترسی گسترده‌تر به داده، به تولید داده ضرری نمی‌رساند. این امر «سازمان همکاری و توسعه اقتصادی»^{۷۵} را بر این داشت تا در سال ۲۰۱۵ به نفع داده‌های باز که بدون محدودیت در دسترسی، به طور گسترده‌ای قابل دسترسی برای همگان است، وارد گفت‌وگو شود. دسترسی باز لزوماً به معنای دسترسی آزاد و رایگان نیست؛ در صورتی که تبعیض قیمتی امکان‌پذیر باشد، دسترسی گسترده تضمین می‌گردد؛ زیرا تمامی کاربران می‌توانند ارزش استفاده خود را به مالک داده پرداخت نمایند؛ با این شرط که امکان داوری، فروش و استفاده مجدد میان کاربرانی که پرداخت کمتر یا بیشتری داشته‌اند، وجود نداشته باشد. جلوگیری از داوری نیازمند ترکیبی از تدابیر حمایتی فنی، قراردادی و قانونی است. زمانی که تبعیض قیمتی دشوار و داوری آسان باشد، اجتناب از تلفات رفاه دشوارتر می‌شود. در موارد افراطی که پس از معامله، تضمین انحصارپذیری میسر نباشد، برای داده بهتر است که از سوی طرفی که بیشترین ارزش را به داده اعطاء کرده است، تحت تملک و استفاده قرار گیرد.^{۷۶}

حمایت نظام حق اختراع نمونه خوبی از توازن است. نوآوری‌های فناورانه اغلب فرآیندی تصاعدی است که طی آن اختراعات جدید بنا گذاشته شده و با فناوری‌های توسعه‌یافته در اختراعات سابق، درهم‌آمیخته می‌شود.^{۷۷} محدودیت‌ها بر دامنه انحصارپذیری، نوآوری‌های پایین‌دستی را که بر اساس اختراع تحت حمایت نظام حق اختراع، پایه‌ریزی شده‌اند را تسهیل می‌کند، علیرغم این واقعیت که این محدودیت‌ها می‌تواند با منقضی شدن زمان حمایت نظام حق اختراع، دارندگان حق را از درآمدی قابل توجه محروم نماید. این امر توضیح می‌دهد که چرا حمایت نظام حق اختراع، بسیار محدود در زمان است. درواقع، با انقضای حمایت، دارندگان حق درآمد قابل توجهی را از دست می‌دهند. با این حال، کماکان انقضای آن به نفع جامعه است؛ چراکه نوآوری‌های مکمل و رقابتی را قادر به ورود به بازار می‌کند. حفظ حمایت از آن برای مدت طولانی، سرعت نوآوری پایین‌دستی را کاهش می‌دهد. این امر توازن میان تلفات ایستا و رفاه پویا را از بین برده و به ضرر رفاه جامعه، منافع زیادی را به دارندگان حق اختصاص می‌دهد.^{۷۸}

⁷³ Downstream Innovation

⁷⁴ Complementary Products

⁷⁵ The Organization for Economic Co-operation and Development (OECD).

⁷⁶ OECD, "Maximizing The Economic Value of Data: Understanding The Benefits and Challenges of Enhanced Data Access", (OECD, Paris, 2016), 10.

⁷⁷ Suzanne Scotchmer, "Standing On the Shoulders of Giants: Cumulative Research and The Patent Law", *Journal of Economic Perspectives*, (1991), 5(1)

⁷⁸ Nestor Duch-Brown, Martens, & Frank Mueller-Langer, *Op. cit.*, 27.

نتیجه

داده‌ها یکی از کلیدی‌ترین دارایی‌های اقتصاد دیجیتال به حساب می‌آیند، استفاده صحیح از این دارایی بالقوه می‌تواند بازار کشورها را از یک مزیت رقابتی چشمگیر برخوردار کند. دولت‌ها قادر خواهند بود با مدیریت و به کارگیری ابزارهای تجزیه و تحلیل داده‌ها در جهت پیشگیری از جرم و جنایت، بهبود ترافیک و حمل و نقل، افزایش دفاع و امنیت ملی، مدیریت درآمد، ملاحظات زیست محیطی و خدمات اجتماعی، اقدامات مؤثری برای رفاه شهروندان انجام دهند. بدین منظور، توسعه بهره‌گیری از داده‌ها، مستلزم تأمین الزامات حقوقی و قانونی مرتبط از جمله رعایت حقوق مالکیت داده است.

بر واضح است که تصمیم برای معرفی حقوق مالکیت در یک حوزه جدید یا در یک شیء جدید از بعد سیاسی و اقتصادی اهمیت پیدا می‌کند؛ چراکه حقوق به‌طور کلی پدیده‌ای سیاسی و حقوق مالکیت به طور خاص پدیده‌ای به شدت اقتصادی است؛ ضمن این که، تحت تأثیر ملاحظات اجتماعی، هنجاری و فرا قانونی قرار می‌گیرد. بنابراین چشم‌انداز حقوقی در این زمینه، نسبتاً منحصر به فرد بوده و باید ملاحظات زیادی را در نظر گیرد.

از منظر اقتصادی، تمایل اقتصاددانان بر این تفکر است که حقوق مالکیت به خوبی تعریف شده و به آسانی قابل اجرا، برای سازمان‌دهی اقتصاد مؤثر است؛ چراکه از عدم اطمینان و حاشیه‌های چانه‌زنی می‌کاهد و در نتیجه، هزینه‌های معامله را که سبب پایین آمدن رفاه جامعه شده است، کاهش می‌دهد و به نوبه خود مانع از شکست بازار می‌شود.

از منظر مالکیت فکری، شناسایی مالکیت فکری برای داده‌ها با تردیدهایی روبرو است؛ از یکسو، داده‌ها با توجه به تعریف در بسیاری از موارد در دسته کشفیات هستند و اصیل نیستند؛ از سوی دیگر، مبنای مالکیت داده‌ها خلاقیت فکری نیست که مالکیت داده‌ها، مالکیت فکری شناخته شود؛ نهایتاً اینکه، توجیه ایجاد انگیزه و در دسترس عموم قرار دادن برای اهداف تجاری‌سازی به عنوان دلیلی برای اعطای حقوق مالکیت فکری، در خصوص داده‌ها صدق نمی‌کند.

حق بر داده، مستقل از این که دارنده حق چه کسی است، شباهت‌های بسیاری با حق مالکیت دارد. با ملاحظه ویژگی‌ها، امتیازات و اوصاف حق مالکیت، ردپای آن در مورد داده‌ها دیده می‌شود. شباهت‌ها به حدی است که به نظر می‌رسد حق مالکیت بر داده وجود دارد. اما این حق مالکیت کامل نیست و برخی عناصر آن حذف شده یا کاهش یافته است. این در حالی است که اوصاف مالکیت چون دائمی بودن پیش از این نیز در مالکیت فکری زیر سؤال رفته بود. در حال حاضر، دغدغه در ویژگی دائمی بودن با پذیرش پیشین حقوق مالکیت فکری حل می‌شود؛ حال که این محدودیت در ویژگی دائمی بودن در مالکیت فکری پذیرفته شده است، دلیلی ندارد در مورد داده‌ها مانعی به شمار آید و به‌سان سدی عمل نماید. در مورد ویژگی مطلق بودن حق مالکیت نیز همان‌طور که پیش‌تر بیان شد، نوعی بزرگ‌نمایی و بلندپروازی به حساب می‌آید و انکا به ویژگی مطلق بودن از واقعیت حقوقی فاصله می‌گیرد. نهایتاً، ویژگی انحصار نسبت به دو ویژگی دیگر در شناسایی حق مالکیت بر داده پررنگ‌تر است؛ به آسانی در مورد داده‌ها دیده می‌شود و محدودیت‌های کمتری بر آن بار شده است. در عمل داده‌ها انحصارپذیر شده‌اند، پس معیاری که مرتبط به نظر می‌رسد، وصف انحصاری بودن است. اگر مالکیت به عنوان رابطه‌ای انحصاری تعریف شود، می‌توان گفت که در مورد داده‌ها هم حق مالکیت قابل تصور است.

شاید بنظر برسد که مالکیت اوصافی دارد که در مورد داده‌ها به همان کیفیت قابل اعمال نیست. در عصر حاضر استفاده از تکنیک‌هایی چون رمزگذاری و مستعارسازی بر روی داده‌ها اوصاف مطلق بودن و دائمی بودن را با مشکل مواجه می‌سازد؛ اما واقعیت این است که این اوصاف امروزه متزلزل شده و مفهوم سابق خود را از دست داده‌اند و در خصوص داده‌ها در عمل، ویژگی

انحصارپذیری تحقق یافته است. تعریف مالکیت به‌ویژه در وسیع‌ترین شکل خود یعنی مالکیت مطلق به‌عنوان تسلط قطعی و جامع «تخیلی» بیش نیست؛ چراکه حداقل به‌واسطه منفعت عمومی تحدیدپذیر شده است. اگر به مالکیت به مثابه یک راه‌حل قانونی نگرینسته می‌شود، علت، جایگاه آن در نظام حقوقی است. بی‌تردید مفهوم و تعریف مالکیت به واسطه تحولات عصر کلان داده و اینترنت اشیاء در حال دگرگونی و تکامل است. منظور مالکیتی جدا از مالکیت شناخته شده در نظام حقوقی نیست، بلکه مالکیتی است با ویژگی‌های خاص خود.

منابع

فارسی

کتب

- انصاری، باقر، شیما عطار و امیرحسین صالحی، حقوق داده‌ها و هوش مصنوعی - مفاهیم و چالش‌ها، چاپ اول، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۴۰۰.
- انصاری، باقر و شیما عطار، حقوق کاربران فضای مجازی، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۴۰۲.
- جعفری، علی و علی تقی‌خانی، علی، حریم خصوصی معنوی و مالکیت فکری، پژوهشکده باقرالعلوم، ۱۳۹۸.
- صفایی، سید حسین، دوره مقدماتی حقوق مدنی، جلد اول، تهران: نشر میزان، ۱۳۷۹.
- قاجار قیانلو، سیامک، مقدمه حقوق سایبر - درآمدی بر جامعه‌شناسی حقوق توسعه و پیش‌نیازهای قانون‌نویسی در فضای سایبری، میزان، چاپ اول، ۱۳۹۱.
- ولویون، رضا، دوره مقدماتی حقوق مدنی اموال و مالکیت، تهران: بنیاد حقوقی میزان، ۱۳۹۸.

مقالات

- انصاری، باقر و شیما عطار، «حمایت از داده‌ها در چین؛ مطالعه تطبیقی با رویکرد حمایت از داده‌ها در امریکا و اتحادیه اروپا»، مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۱۳، ۱۴۰۱.
- یثربی، سید علی‌محمد؛ رضاپور آکردی، محمدعلی، بررسی مبانی تحلیل اقتصادی حقوق مالکیت؛ با تأکید بر مفهوم تأثیرات خارجی، مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۸، شماره ۱، ۱۳۹۶.

لاتین

Books

- Bergel, Jean-Louis ; Cimamonti, Sylvie ; Roux, Jean-Marc ; Tranchant, Laetitia, *Traité de droit civil, Les biens*, LGDJ, 2ème édition, 2010.
- Gordley, James., *Foundations of Private Law: Property, Tort, Contract, Unjust Enrichment*, Oxford University Press, 1st edition. 2006.
- Jourdain, Patrice, *Droit civil, Les Biens*, Dalloz, 1995.
- Terré, François ; Simler, Philippe, *Droit Civil, Les biens*, Précis, Dalloz, 9ème édition, 2014.

Articles

- Besen, S. & L. Raskind, "An Introduction to the Law and Economics of Intellectual Property", *The Journal of Economic Perspectives*, 5(1), 1991.
- Demsetz, Harold, "Towards a Theory of Property Rights", *The American Economic Review*, 57 (2). 1967.
- Drexler, Josef, "Designing Competitive Markets for Industrial Data – Between Propertisation and Access", *Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law*, 2017.
- Duch-Brown, Nestor, Martens, & Mueller-Langer, Frank., "The Economics of Ownership, Access and Trade in Digital Data", *JRC Digital Economy Working Paper*, 2017.
- Dumoulin, Lisa., "Les droits de la personnalité des personnes morales", *Revue des Sociétés*, 2006.

- Janeček, Václav, “Ownership of personal data in the Internet of Things”, *Computer Law & Security Review*, 2018
- Jurcys, Paul and Donewald, Christopher and Fenwick, Mark and Lampinen, Markus and Smaliukas, Andrius, Ownership of User-Held Data: “Why Property Law Is the Right Approach”, *Harvard Journal of Law and Technology Digest*, 2021.
- Martens, Bertin, “An Economic Policy Perspective on Online Platforms”, *Institute for Prospective Technological Studies Digital Economy Working Paper*, 2016.
- Martina Eckardt, Wolfgang Kerber, “Property rights theory, bundles of rights on IoT data, and the EU Data Act”, *European Journal of Law and Economics*, 2024.
- OECD, “Maximizing The Economic Value of Data: Understanding The Benefits and Challenges of Enhanced Data Access”, *OECD*, Paris, 2016.
- Purtova, Nadezhda, “Property rights in personal data: A European perspective (information law)”, *Kluwer Law International*, 2011.
- Scotchmer, Suzanne, “Standing On the Shoulders of Giants: Cumulative Research and The Patent Law”, *Journal of Economic Perspectives*, 1991.
- Tomasin, Daniel, "Qu'en est-il de la propriété ? L'appropriation en débat", *Presses de l'université des sciences sociales de Toulouse*, 2006.
- Wiebe, A, "Who Owns Non-Personal Data? Legal Aspects and Challenges Related to The Creation of New 'Industrial Data Rights,'" Slides presented at the GRUR conference on data ownership, Brussels, 2016.
- Zénati, Frédéric ; Revet, Thierry, *Les biens*, 3e édition, Paris : PUF, 2008.

Thesis

- Cavalier, Mathilde, *La propriété des données de santé*, Thèse de doctorat de l'Université Lyon 3 - Jean Moulin, 2016.